

Rešeršní činnost

Informační potřeba, vedení
rozhovoru, formulace rešeršního
dotazu

7. 3. 2008

přednášející: Mgr. Silvie Kořínková Presová
presova@phil.muni.cz

Kabinet informačních studií a knihovnictví, FF MU

Osnova

- ➡ Řešení problému a informační potřeba
- ➡ Rozhovor s uživatelem
- ➡ Formulace rešeršního dotazu
- ➡ Úkol na příští hodinu
- ➡ Literatura

Proč někdo hledá informace?

PROTOŽE má **P R O B L É M**

- ☞ a hledá, jak ho vyřešit
- ☞ potřebuje informace o řešeném problému
(uznání nedostatku informací o něčem)

Informační potřeba (Drábková,2007:27)

- ☞ vědomý stav toho, že chybí určitá znalost
- ☞ určitá konceptuální nesrovnalost, ve které kognitivní struktury nejsou adekvátní k řešenému problému

Typy informačních potřeb, Taylor

- ☞ visceral (vnitřní) need - actual, but unexpressed need for information
- ☞ conscious (vědomá) need - conscious, within-brain description of the need
- ☞ formalized (formalizovaná) need - formal statement of the need (informační požadavek)
- ☞ compromised (dohodnutá) need - question as presented to system, search statement or query (rešeršní dotaz)

Ingwersen, 2002:113

Typy informačních potřeb, Ingwersen

- ☞ **verificative needs** (ověřovací)
- ☞ **conscious topical needs** (vědomé)
- ☞ **muddled topical needs** (nejasné)

Ingwersen, 2002:116-117

Hledání informací a jejich použití jsou aktivity, které člověk podniká za účelem vytvoření a budování vlastního pochopení určité nesrovnalosti. (Drábková, 2007:27)

☞ „sense-making“ (vytváření významu)

Stav znalosti uživatele je dynamický spíše než statický, mění se s tím, jak postupuje zpracování. (Kuhlthau, 1991)

Specifikace informační potřeby

- Belkin (Kuhlthau, 1991) popisuje **škálu schopností specifikovat informační potřebu**, když se začíná s novým problémem v nové situaci, a když se končí s definováním problému v dobře chápané situaci s identifikovanou mezerou v poznání.
- Lze předpokládat, že **schopnost uživatele formulovat požadavek řešeršního systému se mění podle jeho úrovně porozumění problému.**
- V počáteční fázi specifikování problému může být pro uživatele téměř nemožné určit, jakou informaci potřebuje.

Nedostatečná specifikace informační potřeby

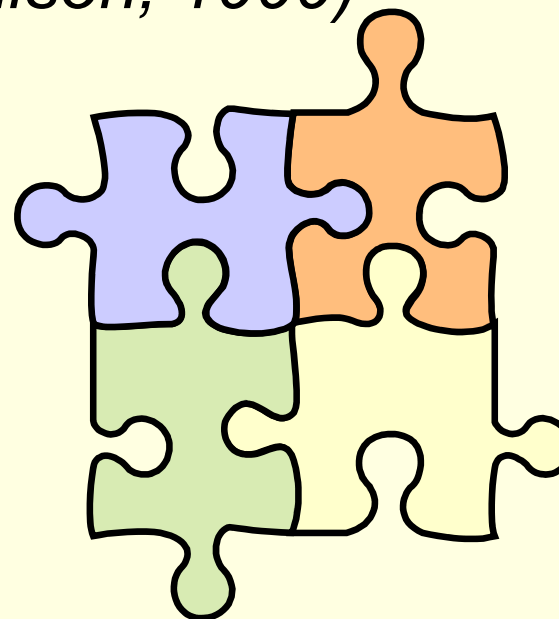
-----> klademe si otázky

Dostatečná specifikace informační potřeby

-----> vyjádření/formulace požadavků, řešeršní dotazy

Cestou k cíli, tj. vyřešení problému, se jednotlivec pohybuje od neurčitosti ke zvyšující se určitosti a tento proces probíhá ve fázích. (Wilson, 1999)

Fáze řešení problému podle Gaslikovové

PROČ si tyto fáze uvědomovat?

Schéma může být užitečné pro určení rešeršní strategie při hledání informací v každé fázi procesu řešení problému.

Rozpoznání v jaké fázi řešení problému se nacházejí uživatelé, jež přicházejí do naší instituce.

1. fáze

- znalosti o problému jsou běžné a roztržštěné
- řešitel problému **neumí přesně formulovat problém** a není schopen definovat, jaké **specifické informace k řešení potřebuje**
- **cílem hledání** je získat přehled o dané oblasti a dále získat co nejvíce různých informací pro chápání problému
- **výsledkem aktivit** v této fázi je porozumění obsahu problému

---

Z nedostatečných znalostí uživatele o
řešeném problému potom vyplývá,

- ☞ že často nevědí, jaké informace jsou pro ně důležité,
- ☞ což se odráží i ve formulaci informačního požadavku

V první fázi ještě není možné přesně formulovat požadavek a tudíž dotazy na specifické informace.

- 👉 strategií tedy je prohlídnout co nejvíce možných různých informací k problému, hledat důležité myšlenky a informace o tématu s účelem formovat strukturu problému
- 👉 orientace v tématu – encyklopedie, výkl. slovníky

2. fáze

- ☞ řešitel má přesnější ponětí o problému, má představu o relevantních zdrojích informací a jejich obsahu
- ☞ cílem hledání je návrh optimálního řešení problému
- ☞ přímé a účelové hledání, určení relevance vyhledaných informací

---

*Ve druhé fázi, když je problém již strukturován
a cíl definován,*

 **strategií je hledání relevantních informací na
základě přesně formulovaných požadavků**

3. fáze

- ☞ finální fáze procesu řešení problému
- ☞ hledání dodatečné informace vztahující se k tématu studie
- ☞ prozkoumávají se přijatá rozhodnutí
- ☞ potvrzení správnosti řešení

Ve třetí fázi je nezbytné dohledat dodatečné informace potvrzující závěry studie,

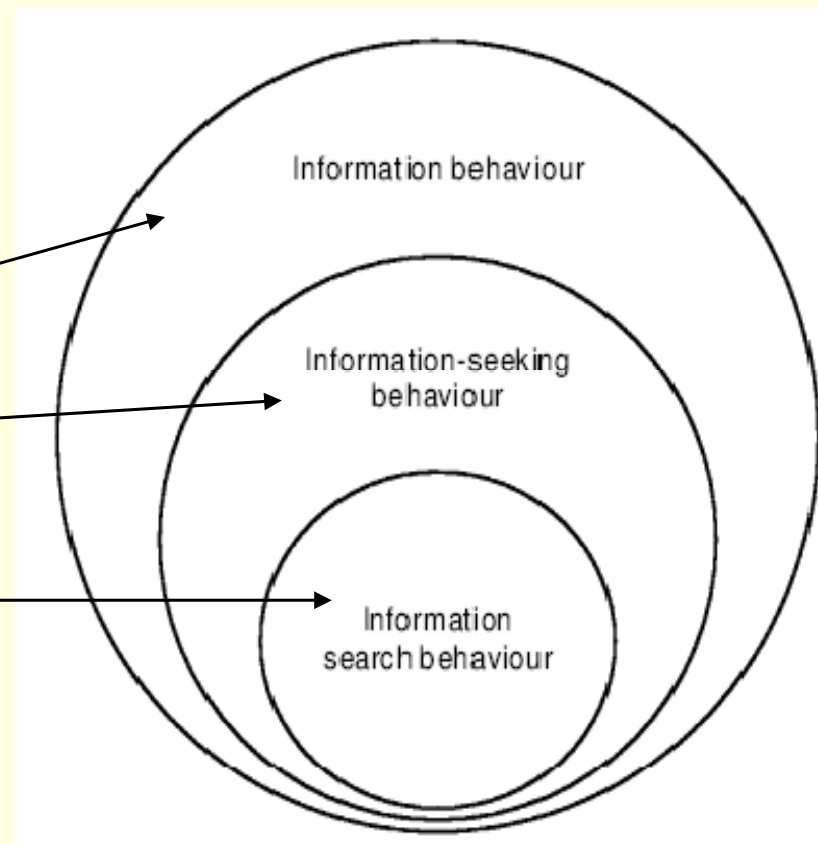
- ☞ **strategií je hledání na základě požadavků, které pokrývají různé oblasti studie spojené s hlavním tématem asociativně a skrytě**

Více viz Gaslikova, 1999

A nested model of the information seeking and information searching research areas (Wilson, 1999)

- informační chování
- chování při hledání informací
- chování při vyhledávání informací (Škrna, 2002)

Někdo hledá informace

KDE?

- ☞ informační instituce/knihovny
- ☞ internet
- ☞ kolegové

Jde o správné pořadí?

Odpověď viz Drábková, 2007:61-72

Pro knihovníka to začíná požadavkem

- ☞ objednávka osobně X nepřímý kontakt (online formulář, poštou, faxem, email)
- ☞ vymezení tématu řešerše – objednávkový formulář – ne pouze stručný název, vymezení aspektů tématu, účelu řešerše
- ☞ neúplný požadavek - nepřesně, nesrozumitelně formulovaný požadavek (zkratky, nevyjádření hlediska zájmu)
  - odstranění v dialogu s uživatelem
- ? zpracovává naše instituce řešerše z dané problematiky
- ☞ pokud ne - reference na jinou instituci

Vedení rozhovoru s uživatelem – reference interview (Bell, 201-211)

- ☞ Dle výzkumů – knihovníci – zdrojem v nouzi, poslední záchrana → obtížnější dotazy
- ☞ Paradox: Vyjednávání týkající se referenčních dotazů je jeden z nejkompexnějších aktů lidské komunikace. Během tohoto procesu jedna osoba zkouší popsat jiné osobě ne něco co ví, ale spíše něco co neví. (Taylor, cit. Bell)

What's the Real Question?

Uživatelé se zřídka první otázkou ptají na to, co chtějí – tendence kladení otázek nejasně – nejasné, zmatené termíny (nejasná terminologie)

- ☞ Mary Ellen Bates (<http://www.batesinfo.com/>) to vyjádřila jako *hledání otázky za otázkou*

PROČ?

- ☞ „otukání“ si pracovníka
- ☞ Lidé mají svůj pohled na svět, své vlastní představy (mentální modely) o tom, jak věci pracují, i když nemají konkrétní aktuální zkušenost, o kterou by představu opřeli.
- ☞ Lidé dost dobře neví, co chtějí vědět nebo nevědí, jak to vyjádřit.
- ☞ Komunikační bariéry
- ☞ Mnoho otázek zní docela rozumně, ale ve skutečnosti nejsou.
- ☞ Existují rozpaky, překážky
- ☞ Pocit strachu, že otázka bude „hloupá“, strach z neočekávaného.

Question Negotiation in Reference Interview

Kladení otázek

- ☞ hlavní komponent komunikačních dovedností v referenčním rozhovoru
- ☞ získání informací prostřednictvím dotazování

Otázky

- ☞ **otevřené otázky** – vedou k tomu, že účastník rozmluvy (druhá strana) má tendenci říct víc, rozvíjí téma
- ☞ **uzavřené otázky** – užíváno k získání specifických informací

Uzavřené otázky jsou vhodné pro specifikaci tématu, k přesvědčení se, že komunikace byla úspěšná, dále umožňují směřovat komunikaci.

Je vhodné během rozhovoru kombinovat obojí typ otázek. Tendence k uzavřeným o.

Nezákladnější cíle referenčního rozhovoru

- ☞ porozumění problému a literatuře – téma
- ☞ zjistit, co má již uživatel zjištěno/hotovo (pokud něco)
- ☞ zjistit klíčové pojmy a synonyma
- ☞ formální zpřesnění - limity/omezení (chronolog. omezení, druh dokumentů apod.) a úroveň – odborná či populár. literatura
- ☞ cíle rešerše – kolik, datum odevzdání
- ☞ obecně - příprava strategie – výběr zdrojů (web, databáze, katalog)

- ☞ **Při uvažování o otázkách je dobré si cíle uvědomit.**

Porozumění kontextu problému

☞ **kdo je uživatelem** (student, vyučující...)

Znalost uživatele se odráží ve stylu rozhovoru (výběru slov), otázkách, množství stráveného času. Každá část komunikace by měla být přizpůsobena tomu, s kým je rozhovor veden, např. příliš otevřené otázky nejsou vhodné pro studenty - začátečníky

☞ **proč**

proč se ptá – jaká je motivace řešerše/podnět k řešerši, jde o výzkumný či osobní záměr, splnění specifického úkolu pro ukončení předmětu – opět to bude ovlivňovat podstatu a směr řešerše

Komunikační dovednosti

- ➡ **aktivní naslouchání** – verbální či neverb. projevy - zájem a empatie (obličejové výrazy – zrcadlem pocitů druhých)
- ➡ **převyprávění** – „Myslel jste to tak?“
- ➡ **pozitivní neverb. signály** – úsměv, oční kontakt, řeč těla – vlídnost, laskavost
- ➡ **volba slovníku** – zdvořilé reakce, povzbudivá slova, vyhnout se ukvapených odpovědí, neužívat příliš odborný profesní slovník – nechat uživatele popsat inform. potřebu svým vlastním jazykem/termíny

Elektronická komunikace versus přímá

Lze elektronickou komunikací plně nahradit přímý referenční rozhovor?

☞ Email

+ dává dost času k promyšlení odpovědi, komunikace je uložena (kontrola toho, co bylo vyjádřeno), při komunikaci v cizím jazyce (čas na překlad, porozumění...), odbourání rozpaků (nelze vidět, slyšet...~~x~~ skype), odbourání negativních emocí vyvolaných vnějškem člověka (první dojem), anonymita dává volnost, nemusíte se kontrolovat (řeč těla, gesta, intonace)

- není rychlá zpětná vazba, člověk nemá chuť se rozepisovat apod., jak to vyjádřit v psané formě, když to nejde mluvenou...

☞ **CHAT** – zdá se, že je interaktivnější, ale nemusí tomu být – uživatel se může dostat do fronty a musí čekat, až bude volný

☞ *Komunikace prostřednictvím různých médií se liší, ale dovednosti, jak udělat komunikaci efektivní existují u všech - nabízí možnosti, jak komunikovat účinně a pozitivně.*

Formulace řešeršního dotazu

(Chu, 2007:73-79)

Informační požadavek je nutné transformovat v řešeršní dotaz – vyjádřit prostředky příslušného řešeršního systému – využití syntaxe, vyhledávacích technik, řízeného slovníku

Fáze formulace

1. pojmová analýza – identifikace klíčových pojmů
2. uvedení synonym a souvisejících pojmů
3. převedení na termíny řízeného slovníku
4. aplikace booleovských operátorů
5. aplikace dalších vyhledávacích technik

Pojmová analýza

- ☞ identifikace klíčových pojmů – tj. pojmů, které jsou určující pro vystižení podstaty problému a slouží k jeho dostatečné identifikaci
- ☞ k reprezentaci pojmů se používají podstatná jména či sousloví, slovesa jsou nahrazena bool. operátory

Požadavek:

„Potřebovala bych najít dokumenty, které se zabývají zlepšováním informační dovednosti formou e-learningu. Jo a nejlépe na vysokých školách.“

Pojmová analýza

- ☞ identifikace klíčových pojmů – tj. pojmů, které jsou určující pro vystižení podstaty problému a slouží k jeho dostatečné identifikaci
- ☞ k reprezentaci pojmů se používají podstatná jména či sousloví, slovesa jsou nahrazena bool. operátory

Požadavek:

„Potřebovala bych najít dokumenty, které se zabývají zlepšováním **informační dovednosti** formou **e-learningu**. Jo a nejlépe na **vysokých školách**.“

Uvedení synonym a souvisejících pojmů

- ➡ **vytvoření seznamu synonym** (slova stejného nebo podobného významu) **a dalších vztahujících se termínů** (pravopisné varianty, slovní tvary, nadřazené či podřazené termíny)
- ➡ **kde hledat synonyma** – jazykové slovníky, např. Slovník českých synonym / Karel Pala, WordNet; odborné výkladové slovníky
- ➡ **seznam je užitečný při výběru vhodného vyhledav. výrazu, převod do věcného SJ, lze dále využít pro rozšiřování a zužování tématu**

Pojmy v hierarchických vztazích

U pojmů téhož sémantického okruhu, vyjadřuje poměr nadřazenosti a podřazenosti.

☞ **Generický vztah** - vymezuje souvislost mezi určitou třídou nebo kategorií a jejími členy nebo druhy, rodo-druhový vztah

☞ **Partitivní vztah** - vztah mezi dvěma pojmy, z nichž jeden vyjadřuje celek a druhý jednu jeho část,

např. tělesné systémy a orgány, geografické lokality, disciplíny, hierarchické společenské struktury

---

informační dovednost

- ☞ informační gramotnost, informační vzdělávání/výchova, gramotnost, počítačová gramotnost
- ☞ information literacy, skills, information education, computer literacy

e-learning

- ☞ on-line/online kurz, e-kurz, elektronická výuka/vzdělávání, online vzdělávání/výuka
- ☞ e-learning, electronic learning, eLearning, computer-enhanced learning

vysoké školy

- ☞ vysoké školství, univerzity, fakulty
- ☞ universities, colleges, faculties, higher education

Převedení na termíny řízeného slovníku/věcného SJ

Odvíjí se od schopnosti řešeršera pracovat s věcným SJ (ale mnohé řešeršní systémy nabízejí řízené termíny dle zadání prvního dotazu)

Převod může mít různé podoby:

1. termín v seznamu je shodný s řízeným termínem
2. termín v seznamu je synonymem/ekvivalentem – více ekvivalentů – výběr významově shodného řízeného t.
3. pro termín v seznamu existuje pouze širší termín SJ – ztráta specifičnosti původního termínu
4. pro termín v seznamu existují pouze specifičtější/podřazené termíny SJ – rozsah původního termínu je redukován

---

☞ authority NK ČR – sigma.nkp.cz

tematické authority: informační gramotnost,
informační výchova, počítačová gramotnost,
vysoké školy, univerzity, e-learning

☞ tezaurus LISA - <http://library.muni.cz/e zdroje/>

Information literacy, Higher education

Aplikace booleovských operátorů

Určení vztahů mezi pojmy

- 👉 **operátor OR** – používá se pro spojení synonym a příbuzných pojmů
- 👉 **operátor AND** – používá se pro spojení významově odlišných pojmů
- 👉 **operátor NOT** – vyloučení nechtěných pojmů

Kolik termínů spojit pomocí OR ? – záleží na očekávaném výsledku

---

informační dovednost OR informační
gramotnost **OR** informační vzdělávání ....

AND

e-learning OR on-line kurz **OR** e-kurz ...

AND

vysoké školy OR vysoké školství **OR**
univerzity ...

Aplikace dalších vyhledávacích technik

Odvíjí se od možností řešeršního systému, kontextu řešerše, zvolené řešeršní strategie

☞ krácení, zástupné znaky – truncation, wildcards

☞ proximitní operátory

☞ vyhledávání dle polí

☞ fuzzy searching

☞ query expansion – relevance feedback

☞ multiple database searching

Chu, 2007:59-69

Příliš široce formulované téma rešerše

Odpověď systému na dotaz

→ nadměrný počet hitů (tisíce)

☞ nové vymezení tématu konzultací se zadavatelem rešerše

■ úpravy

- alternativní užší téma
- vymezení aspektů, z nichž je tematika sledována
- časové omezení apod.

Příliš úzce formulované téma rešerše

Paradox:

⇒ sice snaha formulovat předmět rešerše co nejúžeji (s cílem vyhledání co nejpřesnějších informací), ne vždy se dosáhne žádoucích výsledků

■ nová formulace požadavku

- věcné rozšíření – nadřazené/obecnější termíny
- zrušení některých formálních kritérií
- přehodnocení aspektů – hledisek zúžení

Tipy pro zúžení a rozšíření tématu

Kladení otázek týkajících se:

- ➡ **časového údobí**, ke kterému se téma vztahuje (vztahuje se jak ke specifikaci, tak k zobecnění),
- ➡ **geografického určení tématu** (vztahuje se jak ke specifikaci, tak k zobecnění).

Pronásledování občanů za komunistického režimu ve střední Evropě.

Pronásledování občanů za komunistického režimu v 50. letech 20. stol. v ČR.

Tipy pro zúžení a rozšíření tématu

Kladení otázek týkajících se:

- ☞ **specifického aspektu**, který vás zajímá (slouží ke specifikaci)

filmové scénáře

scénáře animovaných filmů

- ☞ **širšího kontextu**, do něhož lze téma zasadit a souvisejících problémů, které se k němu vztahují (slouží k zobecnění)

emailová komunikace

komunikace prostřednictvím internetu

Úkol na příští hodinu

Prostudovat náповědu LLibrary Literature & Information Science Fulltext (LLIS)

Pomůcka v cze:

<http://knihovnam.nkp.cz/docs/PriruckaLLIS.pdf?PHPSESSID=346f6b08595f0509ea77ae2d22935089>

Co znát:

- ☞ jak se vyhodnocuje basic search, relevance, co jednotlivá pole pro vyhledávání znamenají (např. All-Smart Search – v jakých polích se vyhledává), default operátor, proximitní operátory, truncation, wildcards, stopslova, základní booleovské operátory – AND, OR, NOT, Advanced Search

Povinná literatura

- ☞ Bell, S. S. ***Librarian's guide to online searching***. Westport : Libraries Unlimited, 2006. 268 s. ISBN 1-59158-326-8.
- ☞ Drábková, K. ***Informační potřeby, vnímání knihoven a informačních zdrojů ve společnosti***. Brno 2007. 110 s. Vedoucí diplomové práce Věra Jurmanová Volemanová. Dostupné též z WWW:
https://is.muni.cz/auth/th/74369/ff_m/kdrabkova_mgr_prace.pdf?fakulta=1421;obdobi=3704
- ☞ Chu, H. ***Information representation and retrieval in the digital age***. Medford : Information Today, 2007. 248 s.
- ☞ Ingwersen, P. ***Information Retrieval Interaction*** [online]. London : Taylor Graham, 1992. Electronic version published in 2002 [cit. 2008-03-09]. Dostupné z WWW:
<http://vip.db.dk/pi/iri/index.htm>. ISBN 0947568549
- ☞ Škrna, J. ***Interaktivní vyhledávání informací***. *Národní knihovna*, 2002, roč. 13, č. 1, s. 7-19
Dostupné též z WWW
<http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr0201/0201007.html>

Doplňující literatura

- ☞ Gaslikova, I. **Information Seeking in Context and the development of information systems**. *Information Research* [online]. 1999, vol. 5, no. 1 [cit. 2006-02-02]. Dostupné z WWW: <http://www.shef.ac.uk/~is/publications/infres/paper67.html>
- ☞ J. Paul Leonard Library. **OASIS** : Online Advancement of Student Information Skills [online]. Last updated: Thu Jun 10 08:59:45 2004 [cit. 2006-03-10]. Dostupné z WWW: <http://oasis.sfsu.edu/>
- ☞ Kuhlthau, C. C. **Inside the Search Process: Information Seeking from the User's Perspective**. *Journal of American Society for Information Science*, 1991, vol. 42, no 5, s. 361-371.
- ☞ Wilson, T. D. **Models in information behaviour research**. *Journal of Documentation*, 1999, vol. 55, no. 3, s. 249-270. Dostupné též z WWW <http://www.informatik.gu.se/~dixi/BISON/resources/wilson-1999.pdf>